

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ПЕРЕКЛАДАЧА У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ МОВИ СУДОЧИНСТВА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

УДК: 347.973

Ж.В. Васильєва-Шаламова

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правосуддя, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті аналізуються роль та місце перекладача у реалізації принципу мови судочинства в цивільному процесі. Наводяться підстави для залучення в процес перекладача, визначення його процесуального статусу (прав та обов'язків), правовідносини, що виникають у зв'язку з реалізацією принципу мови цивільного судочинства за допомогою діяльності перекладача в цивільному судочинстві. Автором проведено порівняльний аналіз залучення перекладача в цивільному судочинстві деяких іноземних держав.

Ключові слова: *принцип мови судочинства, перекладач, цивільне процес, права та обов'язки перекладача, переклад, судовий розгляд.*

ROLE AND PLACE OF PRINCIPLE TRANSLATOR
FOR THE LANGUAGE OF PROCEEDINGS IN
A CIVIL PROCEEDING UKRAINE

Vasyleva-Shalamova Zh.

Received: 20 Mar 2015.

Актуальність теми. Реалізація одного з основних принципів цивільного процесу – мови судочинства має важливе значення для повноти здійснення прав та обов'язків учасників судового провадження. Спеціальним суб'єктом забезпечення цього права виступає перекладач, який залучається для осіб, які не володіють мовою судочинства. Застосування даного принципу в цивільному процесі є відправною точкою для визначення місця та ролі перекладача у розгляді судової справи. Іншими словами, встановлення комунікації (тобто можливості змістового і логічного розуміння один одного) між судом і сторонами, які не володіють мовою судочинства, а також між самими сторонами відповідно до вимог галузевого законодавства і, власне, виступає в якості іманентного змісту його процесуальної функції. Залучення та участь у процесі перекладача на практиці викликає чимало запитань, що вказує на необхідність більш детальної наукової розробки цієї гарантії забезпечення реалізацій даного принципу.

Стан дослідження. Проблемні питання мови судочинства та участі перекладача в процесі

розглядалися науковцями головним чином на фундаментальному рівні у кримінальному судочинстві. Даній проблематиці приділяли увагу вчені І.І. Бунова, О.П. Гішина, О.П. Головінська, М.А. Джафаркулієв, Я.М. Ішмухаметов, О.Ю. Кузнецов, М.І. Леоненко та інші.

В переважній більшості цивілісти розглядали питання участі перекладача в процесі на науковому рівні у науково-практичних коментарях (С.С. Бичкова, В.М. Кравчук, О.І. Угриновська, З.Р. Ромовська, Ю.С. Червоний, С.Я. Фурса та ін.), поодинокі у підручниках у розділі інші учасники цивільного процесу, рідше це питання висвітлювалось в окремих публікаціях у юридичних виданнях, та тезах доповідей на наукових конференціях. Зважаючи на це виникає необхідність більш детального розгляду процесуально-правового статусу перекладача в продовженні вивчення даної проблематики.

Метою статті є встановлення наявності підстав для залучення в процес перекладача, визначення його процесуального статусу (прав та обов'язків), правовідносини, що виникають у зв'язку з реалізацією принципу мови цивільного судочинства за допомогою діяльності перекладача в цивільному судочинстві, та порівняння українського законодавства з законодавством інших країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова є універсальним засобом спілкування людей, унікальної людської цінністю, невід'ємним елементом будь-якої етнічної спільності та її культури, основною формою прояву особистості і національної самосвідомості громадянина. Мова – це феномен суспільних відносин, ідеальний інструмент пізнання в

будь-якій сфері діяльності, у тому числі в цивільному судочинстві.

Право на використання національної мови є невід'ємною частиною прав людини які закріплено в Загальній Декларації прав людини (1948 р.). У ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (далі ЦПК України) зазначено що правосуддя здійснюється на засадах поваги до честі і гідності, рівності перед законом і судом незалежно від мовних та інших ознак усіх учасників цивільного процесу.

Згідно з положенням ст. 7 ЦПК України мова цивільного судочинства визначається ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 р. № 5029-VI [1]. Відповідно до якої судочинство в Україні у цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справах здійснюється державною мовою (ч. 1 ст. 14 цього закону).

Зокрема, особам, що беруть участь у розгляді справи в суді, забезпечується право вчиняти усні процесуальні дії (робити заяви, давати показання і пояснення, заявляти клопотання і скарги, ставити запитання тощо) рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись послугами перекладача у встановленому процесуальним законодавством порядку. У межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), що відповідає умовам ч. 3 ст. 8 цього Закону, послуги перекладача з регіональної мови або мови меншини (мов), у разі їх необхідності, надаються без додаткових для цих осіб витрат (ч. 4 ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики»).

Отже, суд зобов'язаний забезпечити особу правом розмовляти в судовому

процесі своєю рідною мовою, або мовою якою вона володіє та надати послуги перекладача та забезпечити цій особі права на отримання процесуального документу на її мові шляхом перекладу.

Законодавець розглядає участь перекладача аж не як технічний засіб, але як конституційну гарантію прав громадян та інтересів правосуддя.

Очевидно, що від якості законодавчої регламентації прав перекладача і порядку його участі у справі по суті залежить можливість особи, яка не володіє державною мовою бути повноцінним учасником судового процесу.

В той же час передбачена у ЦПК України процедура залучення та участі перекладача в цивільних справах не може бути визнана ефективною.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 55 ЦПК України перекладачем може бути особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється цивільне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми. Отже, перекладач є фахівцем у галузі спеціальних знань (лінгвістичних).

Слід зазначити, що мова йде саме про фахівця (спеціаліста) з лінгвістичних знань, оскільки не будь-яка особа, яка володіє іноземною мовою або технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми, може бути перекладачем у цивільному процесі. Як правильно наголошується в юридичній літературі, перекладач повинен знати юридичну термінологію – українську, так й іноземну, повинен брати на себе обов'язок не

розголошувати відомості, які стали йому відомі при розгляді справ, у яких він брав участь як перекладач. Наприклад, якщо мала місце таємниця усиновлення, державна таємниця, відомості про інтимні стосунки сторін тощо [11, 249].

Крім того, перекладач зобов'язаний у разі необхідності підготувати коментар до перекладеного їм документу і відзначити місця, які видаються йому суттєвими, а також пояснити значення іншомовних лексем (слів і словосполучень), що позначають соціокультурні та етнорелігійні явища народу, представником якого є автор перекладеного ним документа.

Переклад якій здійснюється під час судового провадження відрізняється від звичайного.

Ми можемо говорити про те, що письмовий переклад процесуального документа, не будучи сам по собі доказом у справі, проте є джерелом уявлень про наявність чи відсутність обставин, що підлягають доведенню або, навпаки, спростуванню, тобто підставою, з використанням якої відбувається доведення позиції тієї чи іншої сторони цивільно-правового спору. Тому ми можемо розглядати переклад документа як своєрідний процесуальний акт, в результаті якого інформація, передана письмово мовою, що відрізняється від мови судочинства, набуває форму, доступну оцінці, тобто стає відомостями, на підставі яких потім будується доведення обставин справи.

Однак, як показує аналіз судової практики, наявність документа, що підтверджує належну освіту, не завжди свідчить про володіння спеціальними знаннями в цій галузі. Прикладом може бути справа, розглянута Шевченківським районним

судом м. Києва, між позивачем Р.В.А. та Г.А. щодо визнання шлюбу недійсним. У цьому випадку громадянка України Р.В.А. подала позовну заяву про визнання шлюбу недійсним до громадянина Китаю Г.А. Під час судового розгляду з'ясувалось, що для забезпечення повного та всебічного розгляду справи необхідно запросити перекладача, оскільки позивачка не достатньо володіє китайською мовою, а відповідач, звісно, не дуже добро розуміє українську. Хоча суддя і запросив до справи перекладача китайської мови, на жаль, останній не зміг кваліфіковано перекласти суть справи, тому суддя був вимушений відкласти розгляд справи у зв'язку необхідністю заміни перекладача та залучення до участі в справі іншого перекладача [9].

На жаль, у судовій практиці такі випадки непоодинокі [6]. Посвідчення належної освіти перекладача не завжди є підтвердженням достатнього рівня знань у галузі спеціальної юридичної термінології, що використовується при розгляді різних категорій цивільних справ.

Водночас у цивільному процесі перекладач, надає технічну допомогу, застосовуючи при цьому спеціальні знання. Хоча перекладач є фахівцем у галузі лінгвістичних знань, його участь і знання використовуються для забезпечення принципів рівності й змагальності сторін.

Процесуальні функції перекладача полягають у встановленні фактичних даних за допомогою правильного і повного перекладу, у сприянні учасникам процесу щодо отримання інформації про обставини справи. Його участь у процесі зумовлена принципом здійснення судочинства державною мовою.

Відповідно до пункту 17 ПВСУ «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» № 2 від 12 червня 2009 р. суд має забезпечити при розгляді справи здійснення цивільного судочинства державною мовою, складання судових документів лише державною мовою, незалежно від клопотання учасників процесу. ЦПК не зобов'язує суд перекласти складені ним судові документи чи посвідчувати їх в разі здійснення перекладу іншими особами. Разом з тим, з урахуванням ст. 10 Конституції України особи, які беруть участь у справі і не володіють або недостатньо володіють державною мовою, вправі робити заяви, давати пояснення, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача в порядку, встановленому ст.ст. 22, 23, 55, 86, 130, 164 та іншими нормами ЦПК. За змістом ст. 55 ЦПК запрошення перекладача до участі у справі є обов'язком особи, яка бере участь у справі, а не суду [8].

Проте не можна погодитись з даним роз'ясненнями у цій постанові пленуму, оскільки переглянувши зміст ст. 55 ЦПК України то ми не побачимо такої норми, де мова йде про обов'язок особи самостійно запрошувати перекладача до участі у справі.

Для участі перекладача в процесі обов'язково потрібна *ініціатива особи, яка не володіє мовою судочинства*. У зв'язку з цим слід погодитись з пропозицією процесуалістів щодо необхідності уточнення відповідного положення процесуального закону [11, 247–248]. Адже відповідно до ч. 2 ст. 55 ЦПК України перекладач допускається до участі у справі за ухвалою суду

за заявою особи, яка бере участь у справі. Разом з тим, на нашу думку, тільки *особа, яка безпосередньо потребує допомоги перекладача*, може виступати ініціатором цього питання.

А також, у випадку коли суд бачить, що особа не володіє мовою судочинства, проте не заявляє клопотання про залучення перекладача, суд повинен в інтересах судочинства та захисту прав особи на свій розсуд залучити перекладача.

Так само у ЦПК України не врегульовано питання про те, що особа, яка потребує допомоги перекладача, має право запропонувати його кандидатуру. Звісно, окремі юристи вважають, що це передбачається само собою [5, 166], але якщо право учасника процесу не регламентовано ЦПК України, то реалізувати його на практиці не завжди вдається можливим.

З огляду на це для забезпечення принципу рівності сторін пропонуємо внести відповідні зміни у ч. 2 ст. 55 ЦПК України та викласти її у такій редакції: *«Перекладача можна залучити до участі у цивільному процесі за ініціативою суду або за заявою особи, яка бере участь у справі, і не володіє вільно мовою, якою здійснюється цивільне судочинство, або є глухою, німою чи глухонімою, ця особа має право запропонувати конкретну кандидатуру перекладача. Перекладач допускається до участі у справі ухвалою суду»*.

Перекладачі грають ключову роль у встановленні мовних контактів і відносин між учасниками цивільного судочинства. Без перекладача неможливо здійснювати підготовчі та судові дії, а також захист прав і свобод людини і громадянина у випадках, коли хто-небудь з учасників процесу не володіє або недостатньо володіє державною мовою.

Отже, перекладач у процесі розгляду цивільної справи судом і під час судового засідання має право (ч. 3 ст. 55 ЦПК):

- задавати присутнім при перекладі учасникам процесу питання для уточнення перекладу;
- ознайомлюватись з протоколом судового засідання або окремої процесуальної дії;
- робити зауваження з приводу правильності перекладу, що підлягають внесенню до протоколу судового засідання; відмовитися від участі у цивільному процесі, якщо він не володіє достатніми знаннями мови, необхідної для перекладу. Однак наведений вище перелік прав, на наш погляд, не може бути визнаний вичерпним. Згідно галузевому процесуальному закону перекладач також може:
- заявляти самовідвід і відводи (ст. 23 ЦПК);
- отримувати відшкодування витрат на проїзд та проживання, понесених у зв'язку з явкою до суду, а також добових (ч. 1 ст. 86 ЦПК).

Однак серед повноважень перекладача не має права на оскарження дій або бездіяльності суду відносно обмеження його прав, що на наш погляд, є обмеженням перекладача у способах захисту його прав. Суттєві особливості участі перекладача у виконанні процесуальних процедур, пов'язаних з призначенням судового засідання без попереднього слухання, а також у проведенні попереднього судового засідання у цивільній справі, особливості перекладу судових дебатів сторін, і це дає підстави стверджувати наскільки важливим є питання компетентності та захищеності перекладача у процесі.

Отже, участь перекладача в цивільному процесі є гарантією забезпечення права на судовий захист особам, які беруть участь у справі, й не володіють або недостатньо володіють державною мовою. Саме тому процесуальний порядок участі перекладачів у цивільному процесі потребує удосконалення, адже поряд з запропонованими нами змінами необхідно вирішити цілу низку питань: можливість ведення процесу іноземною мовою, якщо усі особи, які беруть участь у справі, не володіють мовою судочинства [3, 206–207], порядок пошуку перекладача (хто повинен шукати, в які строки тощо), доцільність залучення до матеріалів справи диплому перекладача тощо.

Перекладач зобов'язаний здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом в процесуальних документах отже можна зробити висновок, що обов'язком перекладача у цивільному процесі є добросовісність та відповідальність стосовно наданих йому матеріалів. Можна умовно виділити дві форми перекладу які використовуються в цивільному процесі перекладачем це письмова та усна. Усний переклад використовується при проведенні процесуальних дій, при спілкуванні перекладача з особою, яка не володіє мовою судочинства, при розгляді цивільної справи в суді першої інстанції та при перегляді судових рішень. Письмовий переклад здійснюється у разі, коли необхідно перевести письмовий документ на мову судочинства, або з мови судочинства для вручення копій даного документу особі, яка не володіє мовою судочинства, або перевести документ, отриманий від вказаної особи, на мову судочинства для приєднання перекладу до матеріалів цивільної справи.

Слід також додати, що в ряді випадків, крім знання мови, перекладач повинен також володіти рядом інших навичок, зокрема володіти юридичною термінологією та іншою спеціальною лексикою (наприклад, при перекладі даних судово-медичної експертизи). Таким чином, процесуальне законодавство та судова практика не виробили критерії оцінки рівня професійної підготовки перекладачів. Проблема неякісного перекладу також посилюється тим, що відсутній законодавчий порядок залучення та атестації судових перекладачів, а також єдиної бази фахівців, що містить відомості про їх кваліфікації [4, 40–50].

Якщо звернутися до зарубіжного досвіду залучення перекладача в процес то це питання вирішується по різному. Спеціальний статус посвідченого перекладача, термінолога або усного перекладача існує у Професійному кодексі Квебеку (Канада) [7, 88].

Інститут «присяжних перекладачів» існує і більшості європейських країн. У Франції діяльність бюро перекладів підлягає обов'язковому державному ліцензуванню, а «присяжні перекладачі» працюють при апеляційних судах. У Бельгії функцію призначення та контролю за присяжними перекладачами здійснює окружний суд, у Великобританії – саморегульована організація перекладачів. У Німеччині перекладачі складають іспит при торгово-промислових палатах відповідних земель і призначаються на посаду судами. Найбільший інтерес представляє досвід Естонії, де закон про присяжних перекладачів був прийнятий 17 січня 2001 р. [2].

У сучасній Росії інститут присяжних перекладачів відсутній, а надання послуг

з перекладу не відноситься до видів діяльності на здійснення яких потрібна ліцензія [10].

Стосовно нашої держави можливо було б доречно створити реєстр атестованих перекладачів при Міністерстві юстиції України до якого могли звертатись як судді так і безпосередньо всі учасники цивільного процесу які потребують кваліфікованої допомоги останнього. Крім того, як вже зазначалось, це єдина

можливість реалізувати свої права як рівного учасника у процесі. Варто задуматись в якому становищі опиняється особа у процесі якщо вона не тільки не розуміє мови судочинства, але і не отримує належну допомогу від перекладача.

Таким чином, необхідно сказати, що проблематика мовного питання є одним з найскладніших питань як з точки зору теоретико-правових наукових досліджень так і практики застосування у судах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Закон України «Про засади державної мовної політики»* від 3 липня 2012 р. № 5029-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5029-17/paran92#n66>
2. *Закон Эстонской Республики* от 17.01.2001 (ред. от 19.06.2008) «О присяжных переводчиках» (объявлен Президентом ЭР 30.01.2001) [Электронный ресурс] // RT I. 2001.16.70. – Режим доступа : http://proc-nn.ru/data/objects/116/files/proc_m_2013_3.pdf
3. *Кравчук В. М.* Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України / В. М. Кравчук, О. І. Угриновська. – К. : Істина, 2006. – 944 с.
4. *Кузнецов О. Ю.* Правосубъектность переводчика в гражданском судопроизводстве и порядок ее приобретения // Современное право : научно-практический журнал. – 2007. – № 10. – С. 40–50.
5. *Луспеник Д. Д.* Настільна книга професійного судді при розгляді цивільних справ : (складання суд. процесуал. док. за новим ЦПК України) / Д. Д. Луспеник. – Х. : Харків юрид., 2005. – 640 с.
6. *Манукян В.* Проблемы перевода в юриспруденции / В. Манукян // Юридическая практика. – 2008. – № 7. – С. 14–15
7. *Покрещук О.* Процесуальне становище перекладача в нотаріальному та інших юридично значущих процесах: проблемні питання / О. Покрещук, С. Фурса // Право України. – 2000. – № 10. – С. 87–90.
8. *Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді цивільних справ у суді першої інстанції* : постанова Пленуму Верховного Суду України

від 12 червня 2009 р. № 2 // Постанови Пленуму Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/34CB76915121ECDCC22575DE004DAAF2?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=34CB76915121ECDCC22575DE004DAAF2&Count=500&>

9. *Справа № 2-296/07* / Архів Шевченківського районного суду м. Києва.

10. *Федеральный закон* от 08.08.2011 № 128-ФЗ «О лицензировании отдельных видов деятельности» [Электронный ресурс] // Российская газета № 97 (06.05.11). – Режим доступу : http://proc-np.ru/data/objects/116/files/proc_m_2013_3.pdf

11. *Цивільний процесуальний кодекс* України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / [за ред. С. Я. Фурси]. – К. : Фурса С. Я. ; КНТ, 2006. – Т. 1. – 912 с.

Стаття надійшла до редакції: 20.03.2015.

Рекомендовано кафедрою цивільного, господарського права та процесу

ROLE AND PLACE OF PRINCIPLE TRANSLATOR FOR THE LANGUAGE OF PROCEEDINGS IN A CIVIL PROCEEDING UKRAINE

Vasyleva-Shalamova Zh.

Abstract: In the article a role and place of translator are analysed in realization of principle of language of rule-making in civil procedure. Grounds over are brought for bringing in the process of translator, decision of him judicial status (rights and duties), legal relationships that arise up in connection with realization of principle of language of the civil rule-making by means of activity of translator in the civil rule-making. In addition the short comparative analysis of bringing in of translator is conducted in the civil rule-making of some foreign states. Formulated their own proposals for improvement of the entity for the purpose of legislative consolidation.

Analysing judicial practice an author attention is accented on the competence of translator, his levels of know ledges not only of language which a person which takes part in business but also in relation to problems which arise up with complication of translating into the language of the civil legal proceeding communicates, in particular legal terminology. The questions of bringing in of translator come into question in business not after the solicitor of persons which take part in business, but on initiative of person which needs help last or on initiative of court when he sees a requirement in the use of services of translator.

Keywords: parties, parties to civil legal proceedings, the notion of parties, characterizing features of the parties.

РОЛЬ И МЕСТО ПЕРЕВОДЧИКА В РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА ЯЗЫКА СУДОПРОИЗВОДСТВА В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ

Васильева-Шаламова Ж.В.

Резюме: В статье анализируются роль и место переводчика в реализации принципа языка судопроизводства в гражданском процессе. Наводятся основания для

привлечения в процесс переводчика, определения его, процессуального статуса (прав и обязанностей), правоотношения, которые возникают в связи с реализацией принципа языка гражданского судопроизводства с помощью деятельности переводчика в гражданском судопроизводстве. Автором проведен сравнительный анализ привлечения переводчика в гражданском судопроизводстве некоторых иностранных государств.

Ключевые слова: язык судопроизводства, переводчик, гражданский процесс, права и обязанности переводчика, судебное разбирательство.